

РЕАЛІЗАЦІЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЗАСОБАМИ ПЕДАГОГІЧНИХ СИТУАЦІЙ

У статті представлено результати експериментальної перевірки застосування авторської технології формування професійного мислення майбутніх учителів фізичної культури. Визначено рівні сформованості професійного мислення майбутніх учителів фізичної культури, які виражені відповідними професійними вміннями, що застосовуються в процесі розв'язання педагогічних ситуацій. Проведено порівняльний аналіз кваліфікаційної структури в кожній категорії професійних умінь в контрольній і експериментальній групах, щодо чисельності студентів з певним рівнем сформованості професійних умінь у станах "до" і "після" експерименту.

Ключові слова: професійне мислення, педагогічна ситуація, рівнева структура, професійні вміння, технологія.

Постановка проблеми. Сучасна педагогічна наука і практика розглядає цілі, засоби, зміст і форми професійної педагогічної діяльності в контексті суспільних потреб щодо модернізації навчального процесу як системи неповторних, унікальних за своєю природою педагогічних явищ, які безперервно змінюються і зумовлюють потребу в забезпеченні гнучкого, винахідливого, продуктивного, концептуально багатого, нестандартного професійного мислення вчителя фізичної культури.

Сучасні вимоги до такої професійної підготовки концентруються сьогодні навколо професійного мислення майбутнього фахівця, найважливішою ознакою якого є його творчий характер. Серед якостей, особливостей, властивостей, рис, без яких неможна уявити сучасного вчителя фізичної культури, важливими є здатність до системного аналізу, гнучкість педагогічного мислення, імпровізація, вміння фантазувати та ін. Саме це формує педагогічну спостережливість, вміння планувати майбутній педагогічний процес, що вимагає використання педагогічних ситуацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіка діяльності вчителя фізичної культури вимагає від нього професійного мислення і ефективно-творчих дій. Учитель-практик має справу із завданнями, вирішення яких відбувається за логікою практичних дій. Отже, провідною інтегральною професійною якістю вчителя фізкультури є вміння професійно, педагогічно мислити.

Психологічною умовою ефективною і конструктивною діяльності вчителя фізичної культури, на думку В. М. Мельникова, "є розвинена творча уява і аналітичне мислення" [5, с. 192].

Ю.Н. Кулюткін і Г.С. Сухобська, розглядаючи особливості професійного мислення в педагогічній діяльності, вказують: "На відміну від теоретичного мислення, завданням якого є пошук загальних закономірностей і, отже, відволікання від усього приватного і одиничного, професійне мислення здійснюється в умовах конкретних, цілісних, індивідуально-своєрідних ситуаціях. Завдання професійного мислення – застосування загальних знань до конкретних ситуацій діяльності" [2, с. 17].

А.К. Маркова, узагальнюючи погляди вчених, пише, що професійне мислення, прямо включене в практику людини, пов'язане з цілісним баченням ситуації в процесі діяльності. З прогнозуванням її змін, з постановкою цілей, виробленням планів, проектів, нерідко розгортається в умовах жорсткого дефіциту часу та інформації. Воно супроводжується "чуттям" ситуації ("почуттям верстата", "почуттям літака", "почуттям класу") [3, с. 91].

Значний внесок у розробку даної проблеми було внесено дослідженнями Є.К. Осипової. Проаналізувавши та узагальнивши погляди багатьох учених, вона розробила модель професійного мислення вчителя. Професійне мислення вчителя-практика вона пропонує розуміти як мислення "включене в різні види практичної діяльності, спрямоване на вирішення специфічних завдань в конкретних умовах цієї діяльності і становить її невід'ємну частину" [4, с. 36].

Активно розробляється проблема професійного мислення М. М. Кашаповим. На його думку, професійне мислення вчителя є найважливішою характеристикою цілісного професійного мислення [1, с. 373].

М. М. Кашапов, як одиницю професійного мислення виділяє проблемність. Він вважає, що саме з моменту її виявлення та аналізу відбувається виникнення проблемної ситуації, яка в подальшому трансформується в педагогічне завдання [1, с. 79].

Отже, професійне мислення вчителя фізичної культури сучасними науковцями розглядається як складне багаторівневе утворення його особистості, яке характеризується достатнім рівнем теоретичної, методичної, практичної і психологічної готовності до здійснення фахової діяльності відповідно до

кваліфікаційних вимог. Разом із тим воно розглядається як першооснова педагогічної майстерності педагога, його професіоналізму та в підсумку педагогічної творчості.

Мета дослідження – експериментально перевірити ефективність запропонованої авторської технології формування професійного мислення майбутніх учителів фізичної культури засобами педагогічних ситуацій.

Результати дослідження. З'ясування ефективності запропонованої технології формування професійного мислення майбутніх учителів фізичної культури засобами педагогічних ситуацій відбувалось у ході проведеного педагогічного експерименту. Було здійснено експериментальну перевірку авторської технології формування професійного мислення майбутніх учителів фізичної культури засобами педагогічних ситуацій та проведено порівняльний аналіз динаміки зрушень показників професійного мислення у студентів контрольної і експериментальної груп під час експерименту.

До експерименту було залучено 4 академічні групи (загальною кількістю 110 студента) факультету фізичного виховання Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Методом випадкового добору студенти були розділені на дослідницькі групи. З них 55 студенти (31-32 групи) склали контрольну групу (КГ) і 55 студентів (33-34 групи) – експериментальну (ЕГ) відповідно. Зазначимо той факт, що групи були однорідними за показниками успішності, а лекційні, семінарські і практичні заняття у цих групах проводив один і той же викладач – доцент. Експертами під час проведення дослідно-експериментальної роботи виступали вісім кандидатів педагогічних наук і два докторанти, які працюють на факультеті фізичного виховання і здійснюють викладання психолого-педагогічних дисциплін.

Навчальні завдання та педагогічні ситуації підбиралися з максимальною наближеністю до реальних умов майбутньої професійної діяльності вчителя фізичної культури, що дало можливість не тільки виявити готовність студентів до фахової діяльності, але й визначити глибину розуміння її специфіки та їхнє ставлення до неї.

Відмінністю у навчанні в експериментальних і контрольних групах була методична система навчання, побудована на застосуванні специфічних педагогічних ситуацій.

Заняття в контрольних групах проводились за традиційною методикою підготовки вчителів фізичної культури на факультеті фізичного виховання відповідно до навчальних та робочих програм, розроблених викладачами факультету. При навчанні, спрямованому на формування професійного мислення, застосовувався загальний підхід до вивчення навчального матеріалу відповідно до програмних вимог щодо підготовки фахівців з фізичного виховання.

Рівні сформованості професійного мислення майбутніх учителів фізичної культури були виражені відповідними професійними вміннями, які застосовуються в процесі розв'язання педагогічних ситуацій. Під професійними вміннями, які стосувалися нашого методу дослідження, ми бачили: уміння встановлювати ймовірні причини виникнення ситуації (А), уміння аналізувати умови і стан учасників педагогічної ситуації (В), уміння пропонувати особисті способи вирішення ситуації (С), уміння бачити шляхи попередження виникнення педагогічної ситуації (D).

Шкала оцінювання виражалася кількісно-якісними показниками продемонстрованих способів розв'язання педагогічних ситуацій і прояву професійних умінь у відповідності до одного з чотирьох рівнів сформованості професійного мислення, які відповідають: "критичному" (від 0 до 1 балу), "допустимому" (від 2 до 3), "достатньому" (від 4 до 5) або "оптимальному" (більше 6 балів) відповідно.

В процесі порівняльного аналізу кваліфікаційної структури й її змін в кожній групі, в кожній категорії професійних умінь оцінювалася кваліфікаційна (рівнева) структура в контрольній групі і експериментальній групі, щодо чисельності студентів з певним рівнем сформованості професійних умінь у станах "до експерименту" і "після експерименту", через обчислення відносних величин структури, а також зміна рівневої структури при переході студентів зі стану "до" у стан "після" через обчислення абсолютного та відносного приросту (скорочення) рівневої чисельності студентів.

Для кожної категорії умінь в КГ і ЕГ обчислювалася:

1) частка студентів з рівнем сформованості умінь l у станах "до експерименту" і "після експерименту": $\omega_{i0(l)} = \frac{N_{i0(l)}}{N} (\times 100\%)$;

2) абсолютний ΔN_l та відносний (динамічний) приріст $\omega_{\text{Пд},l}$ рівневої чисельності студентів при їх пересуванні зі стану "до" у стан "після" експерименту:

$$\Delta N_l = N_{l1} - N_{l0}, \quad \omega_{\text{Пд},l} = \frac{\Delta N_l}{N_{l0}} \cdot 100\%.$$

У стані "до експерименту" домінуючими за чисельністю в обох групах виявилися 1-й (43,64...63,64 % студентів в КГ і 30,91...60 % в ЕГ) і 3-й (36,36...52,73 % студентів в КГ і 38,18...63,64 % в ЕГ) рівні, на яких разом сконцентровано від 96,37 % до 100 % студентів КГ і від 94,55 % до 100 % студентів ЕГ. На 3-му рівні сконцентровано не більше 3,64 % студентів КГ і 5,45 % студентів ЕГ. Не представлений в обох групах жодним студентом є 4-й рівень.

У стані "після експерименту" домінуюча більшість перерозподілилася між 2-3 рівнями, від 92,73% до 98,18% студентів, в КГ (відповідно 49,09...67,27% і 29,09...49,09%) і між 3-4 рівнями, від 87,27% до 96,37% студентів, в ЕГ (відповідно 45,45...72,73% і 23,64...45,45%). На 1-му рівні залишилося не більше

1-го студента в КГ і жодного студента в ЕГ. На 4-й рівень в КГ потрапило від 1,82% до 7,27% студентів, а 2-й рівень ЕГ скоротився за чисельністю до 3,64...12,73% студентів (табл. 1, 2).

Таблиця 1

**Кількісна оцінка (абсолютна та відносна) рівневої структури КГ
в кожній категорії умінь (А, В, С, D) у станах "до" і "після" експерименту**

Категорія Рівень I	А				В				С				D			
	"до"		"після"		"до"		"після"		"до"		"після"		"до"		"після"	
	К-ть осіб	%	К-ть осіб	%	К-ть осіб	%	К-ть осіб	%	К-ть осіб	%	К-ть осіб	%	К-ть осіб	%	К-ть осіб	%
Критичний	24	43,64	0	0	24	43,64	1	1,82	35	63,64	1	1,82	26	47,27	0	0
Допустимий	30	54,55	27	49,09	29	52,73	37	67,27	20	36,36	34	61,82	29	52,73	32	58,18
Достатній	1	1,82	27	49,09	2	3,64	16	29,09	0	0	19	34,55	0	0	19	34,55
Оптимальний	0	0	1	1,82	0	0	1	1,82	0	0	1	1,82	0	0	4	7,27
Всього:	55	100	55	100	55	100	55	100	55	100	55	100	55	100	55	100

Таблиця 2

**Кількісна оцінка (абсолютна та відносна) рівневої структури ЕГ
в кожній категорії умінь (А, В, С, D) у станах "до" і "після" експерименту**

Категорія Рівень I	А				В				С				D			
	"до"		"після"		"до"		"після"		"до"		"після"		"до"		"після"	
	К-ть осіб	%	К-ть осіб	%	К-ть осіб	%	К-ть осіб	%	К-ть осіб	%	К-ть осіб	%	К-ть осіб	%	К-ть осіб	%
Критичний	17	30,91	0	0	19	34,55	0	0	33	60,00	0	0	21	38,18	0	0
Допустимий	35	63,64	5	9,09	33	60,00	7	12,73	21	38,18	2	3,64	34	61,82	3	5,45
Достатній	3	5,45	25	45,45	3	5,45	33	60,00	1	1,82	40	72,73	0	0	31	56,36
Оптимальний	0	0	25	45,45	0	0	15	27,27	0	0	13	23,64	0	0	21	38,18
Всього:	55	100	55	100	55	100	55	100	55	100	55	100	55	100	55	100

Отже, за досить схожою рівневою структурою у стані "до" експерименту, з домінуванням (понад 94%) студентів критичного і допустимого рівнів і приблизною рівноцінністю останніх і за "порожнього" оптимального рівня, в структурі обох груп у стані "після" відбулися суттєві зміни: майже повне вибуття студентів з критичного рівня (в ЕГ з повним) з акцентом (понад 87%) у бік допустимого і достатнього рівнів в КГ і у бік достатнього і оптимального рівнів в ЕГ. При цьому, у порівнянні з рівневою чисельністю студентів у стані "до", їх рівнева чисельність у стані "після" експерименту змінилася таким чином: на критичному рівні скоротилася більше, ніж на 95,83% в КГ, і абсолютно (на 100%) в ЕГ; на допустимому рівні скоротилася в усіх категоріях умінь на 78,79...91,18% в ЕГ, в КГ лише в категорії умінь А, на 10%, і в решті категорій умінь збільшилася на 10,34...70%; на достатньому рівні спостерігався вагомий приріст чисельності студентів в обох групах – від 7 разів в КГ і від 7,33 разів в ЕГ до абсолютного приросту; на оптимальному рівні в обох групах зафіксований абсолютний приріст. Усе це свідчить про наявність і домінування прогресивних "кваліфікаційних (рівневих) пересувань" в обох групах з їх випередженням в експериментальній групі.

Одержані результати засвідчили, що за період проведення педагогічного експерименту в експериментальній групі спостерігається позитивна динаміка у сформованості зазначених категорій умінь, що підтверджує ефективність авторської технології формування професійного мислення майбутніх учителів фізичної культури засобами педагогічних ситуацій.

Висновки

1. Застосування теоретичних і емпіричних методів дослідження, аналіз і порівняння одержаних результатів забезпечило якісне вирішення складних завдань формування професійного мислення майбутніх учителів фізичної культури засобами педагогічних ситуацій, що передбачало впровадження та перевірку ефективності запропонованої технології, виявлення зростання кількісних показників досліджуваних умінь і рівнів на користь студентів експериментальної групи.

2. Результати дослідження в ЕГ засвідчили значне підвищення показників, що характеризують сформованість професійного мислення (до і після експерименту) за кожною групою професійних умінь: збільшилася кількість осіб з достатнім рівнем сформованості умінь на 55,45 %; оптимальним рівнем на 33,64 %. Ця позитивна динаміка відповідно засвідчила також зменшення кількості студентів з низькими рівнями сформованості професійного мислення: критичний рівень у середньому по чотирьох категоріям умінь знизився на 40,91 %; допустимий рівень – на 50,46 % відповідно.

Результати проведеного дослідження дають підстави запропонувати використання авторської технології в навчальному процесі як цілісного елемента формування професійного мислення майбутніх учителів інших профільних спеціальностей.

Використані джерела

1. Кашапов М.М. Психология профессионального педагогического мышления: дис. д-ра. психол. наук / М.М. Кашапов. – Ярославль, 2000. – 415 с.
2. Кулюткин Ю.Н. Мышление учителя / Ю. Н. Кулюткин, Г. С. Сухобская. – М.: Педагогика, 1990. – 104 с.
3. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – Воронеж : Владос, 2006. – 325 с.
4. Осипова Е. К. Психологические основы формирования профессионального мышления учителя: дис. д-ра психол. наук / Е. К. Осипова. – М., 1988. – 302 с.
5. Психология: учеб. для ин-тов физ. культ. / Под ред. В. М. Мельникова. – М.: Физкультура и спорт, 2007. – 367 с.

Pechko O.

IMPLEMENTATION OF THE TECHNOLOGY TO FORMING A PROFESSIONAL THINKING OF FUTURE TEACHERS OF PHYSICAL CULTURE BY THE PEDAGOGICAL SITUATIONS

The article presents the results of experimental verification of the use of author's technology of formation the professional thinking of future teachers of physical culture. The levels of formation were defined of professional thinking of future teachers of physical culture, which are expressed by the relevant professional skills that are applied in the process of solving pedagogical situations.

It is established that professional thinking of the teacher of physical culture is seen by the modern scientists as a complex multi-level education of his personality, which is characterized by a sufficient level of theoretical, methodological, practical and psychological readiness to professional activity in accordance with the qualification requirements. However, it is considered as a fundamental principle of pedagogical skills of the teacher, his professionalism and the pedagogical creativity.

The experiment was attracted 110 students of the faculty of physical education. Pedagogical situations which arise up on employments after a physical culture at high school served as information for research. The difference in methodological leaning system shows that was built on the use of specific pedagogical situations of the teacher of physical culture in teaching the "experimental group" in contrast to the "control group". A comparative analysis of the qualification structure was made in each category of professional skills in the control and experimental groups by the number of students with a certain level of the formation of professional skills in the "before" and "after" experiment.

The expediency and efficiency of the proposed technology in the learning process at the faculty of physical education discovered the growth of quantitative indicators of the studied skills and levels for the benefit of students of the "experimental group" compared with the "control group". It was found that the use of theoretical and empirical methods of research, analysis and comparison of the obtained results is provided by the qualitative solution of complicated problems of the formation of professional thinking of future teachers of physical culture.

The author's technology was proposed to use in the educational process as an integral element in the formation of professional thinking of future teachers of other specialized professions.

Key words: *professional thinking, pedagogical situation, the tiered structure, professional skills, technology.*

Стаття надійшла до редакції 11.09.2015